

ชนชั้นกลางที่ “หมุนกลับ” กับประชาธิปไตย: ศึกษาเปรียบเทียบ ประเทศฟิลิปปินส์ ไทย และอียิปต์

ศิวพล ชมภูพันธ์¹

ได้รับบทความ: 23 กันยายน 2562

แก้ไขบทความแล้วเสร็จ: 6 พฤศจิกายน 2562

ตอบรับตีพิมพ์: 6 พฤศจิกายน 2562

เผยแพร่: 27 ธันวาคม 2562

บทคัดย่อ

บทความชิ้นนี้ต้องการย้อนพินิจบทบาทชนชั้นกลางกับระบอบประชาธิปไตย ทั้งในเชิงทฤษฎีและเหตุการณ์เชิงประจักษ์ในโลกร่วมสมัยผ่านกรณีศึกษา 3 ประเทศ ได้แก่ ฟิลิปปินส์ ไทย และอียิปต์ ด้วยวิธีการศึกษาเชิงเอกสารและการเปรียบเทียบ การศึกษาชนชั้นกลางที่ผ่านมามีข้อเสนอว่าชนชั้นกลางเป็นหนึ่งในพลังสำคัญต่อ กระบวนการทำให้เป็นประชาธิปไตย อย่างไรก็ตาม จากการศึกษาพบว่า บทบาทของ ชนชั้นกลางเกิดการ “หมุนกลับ” จากที่เคยเป็นผู้ผลักดันและขับเคลื่อนการเปลี่ยนผ่าน ไปสู่ประชาธิปไตยมาเป็นกลุ่มผู้ปฏิเสธระบอบประชาธิปไตย ปรากฏการณ์ดังกล่าวเป็น ผลมาจากการที่ชนชั้นกลางเป็นตัวแสดงที่ไม่มีความแน่นอนทางการเมืองหรือเป็นเพียง นักประชาธิปไตยโดยบังเอิญเท่านั้น

คำสำคัญ: ชนชั้นกลาง/ ประชาธิปไตย/ การเปลี่ยนผ่านไปสู่ประชาธิปไตย

¹ อาจารย์ประจำสาขาวิชารัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช

ผู้นิพนธ์ประสานงาน

อีเมล: siwa_ball@hotmail.com

THE “REVOLT” MIDDLE CLASS AND DEMOCRACY: CASE STUDIES OF THE PHILIPPINES, THAILAND AND EGYPT

Siwapon Chompupun¹

Received: September 23, 2019

Revised: November 6, 2019

Accepted: November 8, 2019

Available Online: December 27, 2019

ABSTRACT

This article aims to revisit the middle class’s role in democracy empirically and theoretically by comparing three case studies; the Philippines, Thailand and Egypt by documentary research. Theoretically, the previous studies showed that the middle class is one of the positive major forces in the democratization process. This article, however, found that, because of the political contingent actors as well as contingent democrats, the middle class’s role has revolted from democratic transition forces to anti-democratic forces.

KEYWORDS: The Middle Class/ Democracy/ Democratic Transition

¹ Lecturer, School of Political Science, Sukhothai Thammathirat Open University

Corresponding author

E-mail: siwa_ball@hotmail.com

บทนำ

ประเด็นปัญหาเรื่อง “ชนชั้นกลาง” (Middle Class) เป็นเรื่องที่ได้รับการสนใจในการศึกษาในหลายสาขาวิชาอย่างต่อเนื่อง ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับสาขาวิชาการเมืองเปรียบเทียบ ประเด็นหนึ่งที่มีผู้ศึกษาคือความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นกลางกับระบอบประชาธิปไตยและการทำให้เป็นประชาธิปไตย (Democratization) นักวิชาการยุคหนึ่งมีข้อเสนอร่วมกันว่า ชนชั้นกลางเป็นตัวแสดงสำคัญในการขับเคลื่อนการเปลี่ยนผ่านไปสู่ประชาธิปไตย (Democratic Transition) และการสร้างความเข้มแข็งให้กับประชาธิปไตย (Democratic Consolidation) กล่าวอีกนัยหนึ่ง การพังทลายของระบอบเผด็จการและการสถาปนาระบอบประชาธิปไตย โดยเฉพาะในช่วงปลายทศวรรษ 1970 จนถึงทศวรรษ 1990 สามารถเกิดขึ้นก็เพราะมีชนชั้นกลางเป็นส่วนหนึ่ง (Huntington, 1991) อย่างไรก็ตาม ข้อเสนอดังกล่าวได้เริ่มถูกถามท้าทายปรากฏการณ์ทางการเมืองร่วมสมัยในหลายพื้นที่ของโจชัว เคอแลนซิค (Joshua Kurlantzick) (Kurlantzick, 2013) ผู้เขียน Democracy in Retreat: The Revolt of the Middle Class and the Worldwide Decline of Representative Government ได้ตั้งข้อสังเกตถึงความเสื่อมถอยของระบอบประชาธิปไตยในศตวรรษที่ 21 ว่าหนึ่งในปัจจัยหลักที่ก่อให้เกิดสภาวะดังกล่าวคือ การหมุนกลับ (Revolt) ทางบทบาทของชนชั้นกลางในประเทศประชาธิปไตยหลายประเทศที่เคยเป็นผู้สนับสนุนประชาธิปไตยมาเป็นผู้ปฏิเสธและต่อต้านประชาธิปไตยไปในที่สุด

บทความนี้ยังมุ่งทบทวนและพิจารณาข้อถกเถียงเชิงทฤษฎีว่าด้วยชนชั้นกลางกับประชาธิปไตยประกอบกับเหตุการณ์เชิงประจักษ์จากกรณีศึกษาด้วยคำถามที่ว่า “เพราะเหตุใด ชนชั้นกลางจึงเปลี่ยนบทบาทจากผู้สนับสนุนประชาธิปไตยมาสู่ผู้ปฏิเสธประชาธิปไตย” บทความนี้ใช้วิธีการศึกษาเชิงเอกสาร (Documentary Research) โดยแบ่งการนำเสนอออกเป็น 3 ส่วน ประกอบด้วย ส่วนแรกนำเสนอการพินิจข้อถกเถียงเชิงทฤษฎีว่าด้วยชนชั้นชนชั้นกลางกับประชาธิปไตย ส่วนถัดมาผู้เขียนได้นำกรณีศึกษา 3 ประเทศ ได้แก่ ฟิลิปปินส์ ไทย และอียิปต์มาวิเคราะห์เปรียบเทียบจุดเปลี่ยนของบทบาทชนชั้นกลางต่อประชาธิปไตย เนื่องด้วยประเทศในกรณีศึกษามีนัยยะความสำคัญที่น่าสนใจหลายประการ ในกรณีฟิลิปปินส์และไทยเป็นประเทศ ทั้งสองประเทศเป็นต้นแบบสำคัญในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่เคยผ่านประสบการณ์การปกครองเผด็จการและเปลี่ยนผ่านไปสู่ประชาธิปไตยครั้งใหญ่ใน

ช่วงทศวรรษ 1980-1990 โดยมีหนึ่งในปัจจัยสำคัญคือ พลังของมวลชนซึ่งประกอบด้วยชนชั้นกลางเป็นส่วนใหญ่ ทว่าประชาธิปไตยในประเทศดังกล่าวก็มิได้ลงหลักปักฐานอย่างมั่นคง ในทางตรงกันข้ามทั้งสองประเทศต่างมีเส้นทางของการทำให้เป็นประชาธิปไตยที่ต่างกันไปในแง่ของประชาธิปไตยที่เสื่อมถอยและการล่มสลายของประชาธิปไตย ในกรณีอียิปต์ การเปลี่ยนผ่านไปสู่ประชาธิปไตยเกิดขึ้นในช่วงทศวรรษ 2010 หลังจากที่เคยอยู่ในระบอบเผด็จการมาอย่างยาวนานร่วม 30 ปี ทว่าหลังการเปลี่ยนผ่านไปมานานนัก อียิปต์ก็หวนกลับมาปกครองด้วยระบอบเผด็จการอีกครั้ง ในส่วนสุดท้ายจะเป็นการอภิปรายผลการศึกษาและข้อสรุป

ย้อนพินิจแนวคิดและทฤษฎีว่าด้วยชนชั้นกลางกับประชาธิปไตย

ชนชั้นกลางคือใคร

การกำหนดนิยามชนชั้นกลางว่าหมายถึงคนกลุ่มใดหรือมีลักษณะอย่างไรนั้น ถือว่ายังเป็นข้อถกเถียงสำคัญในการศึกษาสังคมศาสตร์ (Robinson, 1995, p.3) ยิ่งเมื่อกล่าวถึงชนชั้นกลางที่เข้ามามีบทบาททางการเมืองด้วยแล้วยิ่งสร้างปัญหาในการกำหนดขอบเขตว่ากลุ่มชนชั้นกลางดังกล่าวคือใคร เนื่องด้วยปราศจากการกำหนดคุณลักษณะที่ชัดเจนและตายตัว แม้จะมีความพยายามสร้างกรอบแนวคิดเพื่อกำหนดเกณฑ์และคุณลักษณะชนชั้นกลางในหลายแนวทางการศึกษา ทว่าก็จะมีข้อวิพากษ์ตามมาอยู่เสมอ

คำว่า “ชนชั้นกลาง” โดยความหมายดั้งเดิม หมายถึง ชนชั้นที่อยู่ระหว่างชนชั้นล่างและชนชั้นสูงของสังคม ประกอบอาชีพการค้ารวมถึงผู้ประกอบการวิชาชีพที่มีความอิสระ มีการศึกษา มีการรวมตัวเพื่อทำกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งโดยเฉพาะ การวิพากษ์วิจารณ์สถานะทางสังคมที่ดำเนินอยู่ในขณะนั้น ปัจจัยบ่งชี้ที่ทำให้ชนชั้นกลางมีความแตกต่างจากชนชั้นอื่นในสังคมคือ สถานะทางเศรษฐกิจ รายได้ อาชีพ รวมถึงโอกาสในการเลื่อนชนชั้นทางสังคม (สังคิต พิริยะรังสรรค์ และผาสุก พงษ์ไพจิตร, 2536)

เมื่อพิจารณาการกำหนดนิยามชนชั้นกลางแล้ว จะสามารถแบ่งออกเป็น 2 กลุ่มคือแนวทางการศึกษาแบบมาร์กซ์ (Marxist) ซึ่งเป็นการศึกษาเชิงเศรษฐศาสตร์ และแนวทางการศึกษาแบบเวเบอร์ (Weberian) ซึ่งเป็นการศึกษาเชิงสังคมวิทยาในแนวทางการศึกษาแบบมาร์กซ์นั้นเป็นการอาศัยการอธิบายชนชั้นในลักษณะความสัมพันธ์กับวิธีการผลิต แม้จะมีได้มีการกล่าวถึงชนชั้นกลางโดยตรงแต่ปรากฏคำว่า

กระฎุมพี (Bourgeoisie) ซึ่งหมายถึงกลุ่มคนที่อยู่ตรงกลางในโครงสร้างชนชั้น ส่วนในแนวทางของเวเบอร์นั้นได้ชี้ให้เห็นจุดอ่อนของงานกลุ่มมาร์กซ์ที่เน้นความสำคัญของเศรษฐกิจต่อชนชั้นมากจนเกินไป ในทัศนะของแนวทางเวเบอร์มองว่า ชนชั้นกลางคือกลุ่มที่อยู่ตรงกลางในโครงสร้างที่มาจากการจัดลำดับความสูงต่ำของสภาพสังคม โดยชนชั้นกลางส่วนใหญ่คือผู้ประกอบการอาชีพคนคอปกขาว โดยมีเส้นแบ่งการทำงานแบบใช้และไม่ใช้เครื่องมือหรือแรงกายในการทำงาน อีกทั้งยังมองว่าความหลากหลายเป็นลักษณะเด่นของชนชั้นกลาง กล่าวคือ คนกลุ่มนี้ประกอบอาชีพที่หลากหลาย และมีฐานะทางเศรษฐกิจที่แตกต่างกันไป นอกจากนี้ยังมองว่าชนชั้นกลางมีทัศนคติหรือจิตสำนึกที่แตกต่างกับชนชั้นแรงงาน (Robinson, 1995, pp.4-5)

เมื่อพิจารณาในบริบทปัจจุบันจะพบว่า ตัวอย่างงานศึกษาและกำหนดนิยามชนชั้นกลางร่วมสมัยที่น่าสนใจ ดังจะยกตัวอย่างมาพิจารณา ดังนี้ ในงานของจอห์น เกิลริง (Girling, 1981) ได้เสนอแนวคิดชนชั้นกลางในเขตเมือง (Urban Middle Class) ว่าเป็นกลุ่มคนนี้เป็นหนึ่งในพลังทางสังคมที่มีลักษณะของระบบราชการขนาดพิเศษแบบใหม่ (The New Extra-Bureaucratic) อันขยายตัวหลังจากการพัฒนาอุตสาหกรรม (Industrialization) คนในกลุ่มนี้ประกอบอาชีพตั้งแต่การเป็นผู้บริหารและผู้เชี่ยวชาญ (Professionals) ไปจนถึงพนักงานระดับล่างตลอดจนเจ้าของกิจการซึ่งอยู่นอกองค์กรระดับรัฐว่ามีทักษะและความชำนาญพิเศษ โดยสรุปแล้ว ชนชั้นกลางในเขตเมืองในทัศนะเกิลริงคือกลุ่มคนที่อยู่ตรงกลางระหว่างกลุ่มทุนขนาดใหญ่กับชนชั้นแรงงาน โดยคนกลุ่มนี้มีลักษณะที่แตกต่างคือ ระดับการศึกษา ทักษะ และความเชี่ยวชาญเฉพาะอย่าง ฟรานซิส ฟูกูยาม่า (Fukuyama, 2014, p. 406) และเคอแลนซิก (Kurlanzick, 2013, pp. 40-42) มีทัศนะในทำนองเดียวกันว่า ชนชั้นกลางเป็นกลุ่มคนที่เติบโตมาจากการพัฒนาเศรษฐกิจ การขยับฐานะทางสังคม (Social Mobilization) และสภาวะความทันสมัย (Modernity) คุณลักษณะสำคัญคือเป็นผู้มีความเชี่ยวชาญ ประกอบอาชีพทางธุรกิจอีกทั้งเป็นผู้มีการศึกษา ส่วนธอร์ ปิติตล (2560) นักวิชาการด้านเศรษฐศาสตร์ แสดงทัศนะว่าชนชั้นกลางมีความหลากหลายกันไปตามระดับฐานะทางสังคม เศรษฐกิจและการศึกษา ทว่ามีลักษณะร่วมกันประการหนึ่งคือประกอบอาชีพทางพาณิชย์กรรม อุตสาหกรรมหรือการบริการซึ่งอาจจะเป็นเจ้าของกิจการทั้งขนาดใหญ่ไปจนถึงขนาดเล็กหรือพนักงานที่มีรายได้สูงไปจนถึงรายได้

ปานกลางก็เป็นได้ คนกลุ่มนี้อาศัยอยู่ในเขตเมืองหรือเมืองขนาดใหญ่และเป็นผู้มีการศึกษา

แม้จะมีความพยายามกำหนดนิยามและคุณลักษณะชนชั้นกลางแต่ก็ไม่สามารถหาข้อสรุปร่วมกันว่าแท้จริงแล้วชนชั้นกลางคือใคร หากพิจารณาไปในแนวทางใดโดยเฉพาะก็อาจจะเป็นการสรุปภาพชนชั้นกลางแบบเหมารวมโดยไม่คำนึงถึงความซับซ้อนของกลุ่มคนดังกล่าว ดังนั้นในบทความชิ้นนี้ ผู้เขียนได้นำกรอบความคิดข้างต้นมาเป็นฐานกำหนดค่านิยามที่จะใช้ในบทความชิ้นนี้ว่า ชนชั้นกลาง คือ กลุ่มคนที่อยู่ตรงกลางระหว่างชนชั้นสูงและชนชั้นล่างโดยกลุ่มคนมีความหลากหลาย มีการเข้าถึงโอกาสทางการเมือง เศรษฐกิจและสังคมที่มากกว่าชนชั้นล่าง เช่น การศึกษา การประกอบอาชีพ การดำเนินชีวิตที่สะดวกสบาย เป็นต้น ในขณะที่เดียวกัน ชนชั้นกลางก็ไม่สามารถครอบครองอำนาจทางการเมือง เศรษฐกิจและสังคมได้เช่นเดียวกับชนชั้นสูง เช่น ผู้นำทางการเมือง นักธุรกิจหรือกลุ่มทุนขนาดใหญ่ เป็นต้น

คำอธิบายว่าด้วยชนชั้นกลางกับประชาธิปไตย

ในที่นี้ ผู้เขียนจะเสนอชุดคำอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นกลางกับประชาธิปไตยออกเป็น 2 กลุ่มโดยสังเขปเพื่อนำไปสู่การอภิปรายและวิเคราะห์ประกอบกรณีศึกษา โดยในกลุ่มแรกจะเป็นกลุ่มที่มองว่าชนชั้นกลางเป็นพลังด้านบวกต่อประชาธิปไตย ส่วนอีกกลุ่มกลับเสนอคำอธิบายว่าชนชั้นกลางเป็นกลุ่มคนที่ไม่มีความแน่นอน สามารถปรับเปลี่ยนความเคลื่อนไหวและยุทธศาสตร์ทางการเมืองตามแต่สถานการณ์

ในกลุ่มแรกเป็นคำอธิบายของนักวิชาการตามแนวทางทฤษฎีว่าด้วยความทันสมัยใหม่ (Modernization Theory) นักวิชาการในกลุ่มนี้มองความสัมพันธ์ระหว่างบทบาททางการเมืองของชนชั้นกลางต่อประชาธิปไตยในแง่ดี กล่าวคือ ชนชั้นกลางเป็นพลังสำคัญในการสนับสนุนและขับเคลื่อนประชาธิปไตยในประเทศ ยิ่งชนชั้นกลางมีจำนวนมากเท่าใด ประชาธิปไตยก็จะยิ่งเกิดขึ้นเท่านั้น ชนชั้นกลางเหล่านี้เกิดขึ้นและขยายตัวเป็นผลโดยตรงกับการพัฒนาเศรษฐกิจ (Lipset, 1959) ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับองค์ความรู้การทำให้เป็นประชาธิปไตย นักวิชาการจำนวนหนึ่งก็ยืนยันข้อเสนอว่าชนชั้นกลางมีส่วนสำคัญต่อการเปลี่ยนผ่านประชาธิปไตย (Democratic Transition) รวมทั้งการสร้างความเข้มแข็งมั่นคงของประชาธิปไตย (Democratic consolidation) กล่าวคือ ชนชั้นกลางมีแนวคิดหรือท่าทีสนับสนุนและเชิดชูประชาธิปไตยอีกทั้งยัง

ต่อต้านและโค่นล้มระบอบเผด็จการ (Huntington, 1991; Bunce, 2000) ในแง่นี้อาจสรุปด้วยถ้อยความของแบริงตัน มัวร์ (Moore, 1966) ว่า “ไม่มีชนชั้นกลาง ไม่มีประชาธิปไตย”

ในอีกด้านหนึ่ง นักวิชาการบางกลุ่มกลับมองว่าชนชั้นกลางเป็นกลุ่มคนที่ไม่มีความแน่นอน (Contingent Democrats) โดยมีข้อสมมติฐานว่าความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นกลางกับประชาธิปไตยเป็นสภาวะที่ไม่คงเส้นคงวา กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ ในระบอบประชาธิปไตย ชนชั้นกลางเป็นกลุ่มคนที่ไม่สามารถไว้วางใจได้ (Unreliable Proponent) (Sinpeng & Arugay, 2015) ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับลักษณะทางการเมือง เศรษฐกิจและสังคมในช่วงเวลานั้นและขึ้นอยู่กับบริบทของแต่ละประเทศ ชนชั้นกลางสามารถปรับเปลี่ยนบทบาทของตนได้ตามเงื่อนไขทั้งในแง่มิติเวลาและมิติทางการเมืองและสังคม ชนชั้นกลางอาจร่วมมือกับชนชั้นอื่นเพื่อบรรลุเป้าหมายของตน เช่น การเป็นพันธมิตรกับชนชั้นสูงหรือชนชั้นล่างในเรื่องเกี่ยวกับเศรษฐกิจหรือสังคมที่ต่างกรรมต่างวาระ เมื่อพิจารณาถึงการสงวนรักษาผลประโยชน์ของตนและความต้องการความมั่นคงทางการเมืองแล้ว ชนชั้นกลางจึงมีจำเป็นต้องสนับสนุนหรือปฏิเสธระบอบประชาธิปไตยเสมอไป หรือในบางสถานการณ์ ระบอบที่มีใช้ประชาธิปไตยอาจเอื้อประโยชน์และสร้างความพึงพอใจต่อชนชั้นกลางมากกว่า ดังนั้นชนชั้นกลางจึงปรับเปลี่ยนบทบาทของตนได้มากกว่าชนชั้นอื่น (Rueschemeyer & Stephen, 1992; Acemoglu & Robinson, 2006)

เมื่อ “ชนชั้นกลางหมุนกลับ”: กรณีศึกษาฟิลิปปินส์ ไทย และอียิปต์

นักวิชาการจำนวนหนึ่งตั้งข้อสังเกตปรากฏการณ์ในต้นศตวรรษที่ 21 ว่าประเทศประชาธิปไตยในหลายพื้นที่เริ่มส่งสัญญาณของการออกจากวิถีประชาธิปไตย (De-Democratization) หรือสภาวะประชาธิปไตยถดถอยในหลายรูปแบบไม่ว่าจะเป็นการขาดความเชื่อมั่นต่อสถาบันทางการเมืองแบบประชาธิปไตย การชุมนุมประท้วงรัฐบาลที่มาจาก การเลือกตั้งตลอดจนถึงการรัฐประหารในบางประเทศ (Diamond, 2016; Diamond & Plattner, 2015) แม้บางประเทศโดยเฉพาะกลุ่มประเทศตะวันออกกลางและกลุ่มประเทศแอฟริกาจะเกิดการลุกฮือเพื่อประท้วงต่อต้านและขับไล่ผู้นำรัฐบาลเผด็จการได้สำเร็จ ทว่าระบอบการปกครองประชาธิปไตยที่ถูกสถาปนาขึ้นใหม่กลับล่มสลายลงอย่างรวดเร็ว ในแง่นี้เป็นที่น่าสังเกตว่าวิกฤตการณ์ประชาธิปไตย

ที่เกิดขึ้นในหลายประเทศมีชนชั้นกลางเป็นพลังขับเคลื่อนที่สำคัญจนอาจกล่าวได้ว่าชนชั้นกลางเปลี่ยนบทบาทจากที่เคยผลักดันประชาธิปไตยมาเป็นผู้ปฏิเสธและต่อต้านประชาธิปไตย (Kurlanzick, 2013, pp. 77-100)

ผู้เขียนหยิบยกกรณีศึกษาจากฟิลิปปินส์ ไทยและอียิปต์ กรณีศึกษาดังกล่าวมีลักษณะเฉพาะและความน่าสนใจที่จะนำมาพิจารณาการหมุนกลับของบทบาทชนชั้นกลางกับประชาธิปไตย ในกรณีฟิลิปปินส์และไทยเป็นประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่ผ่านประสบการณ์การโค่นล้มระบอบอำนาจนิยมและการทำให้เป็นประชาธิปไตยในระยะเวลาไล่เลี่ยกัน อีกทั้งชนชั้นกลางต่างมีบทบาททางการเมืองที่แตกต่างกันไปทั้งในแง่สนับสนุนและต่อต้านประชาธิปไตย ส่วนในกรณีอียิปต์นั้นเป็นประเทศในภูมิภาคแอฟริกาและเพิ่งมีประสบการณ์การเปลี่ยนผ่านไปสู่ประชาธิปไตยในตอนต้นทศวรรษ 2010 ชนชั้นกลางในประเทศมีบทบาทต่อการโค่นล้มรัฐบาลอำนาจนิยมในปี ค.ศ. 2011 นำไปสู่การเปลี่ยนผ่านประชาธิปไตย แต่ระบอบดังกล่าวก็ล่มสลายในปีถัดมาด้วยพลังของชนชั้นกลางกลุ่มเดิม

กรณีศึกษาฟิลิปปินส์

1. การปฏิวัติพลังประชาชน 1986: ชนชั้นกลางกับพลังด้านบวกต่อประชาธิปไตยในฟิลิปปินส์

หากพิจารณาตัวแบบความสำเร็จของการเปลี่ยนผ่านจากรบอบอำนาจนิยมไปสู่ประชาธิปไตยที่มีชนชั้นกลางเป็นพลังขับเคลื่อนแล้ว การโค่นล้มระบอบเผด็จการของเฟอร์ดินาน มาร์กอส (Ferdinand Marcos) โดยพลังประชาชน (People Power) ในปี ค.ศ. 1986 ถือเป็นหนึ่งในตัวอย่างดังกล่าว (Sinpeng & Arugay, 2015, pp.104-105) มาร์กอสได้รับการเลือกตั้งเป็นประธานาธิบดีเมื่อปี ค.ศ. 1966 และเป็นผู้นำที่ดำรงตำแหน่งยาวนานที่สุดในประวัติศาสตร์การเมืองสมัยใหม่ของฟิลิปปินส์ ฐานอำนาจของมาร์กอสที่สำคัญคือการสนับสนุนของสหรัฐอเมริกาในฐานะพันธมิตรสมัยสงครามเย็น แม้ในช่วงยุคมาร์กอสจะปกครองด้วยระบอบประชาธิปไตยที่มีการเลือกตั้ง แต่โดยเนื้อแท้แล้ว มาร์กอสใช้อำนาจเผด็จการบริหารประเทศ มีการประกาศใช้กฎอัยการศึก ใน ค.ศ. 1972 โดยอ้างถึงการสร้างสังคมใหม่แต่ในความเป็นจริง มาร์กอสกลับใช้กฎอัยการศึกเป็นเครื่องมือกวาดล้างฝ่ายตรงข้ามและประชาชนด้วยข้อหาการกระทำอันเป็นคอมมิวนิสต์ รวมทั้งการแก้ไขรัฐธรรมนูญใน ค.ศ. 1973 เพื่อให้มาร์กอสควบคุมอำนาจทางการเมืองได้อย่างเบ็ดเสร็จ เหตุการณ์

ดังกล่าวล้วนแสดงให้เห็นว่าระบอบเผด็จการได้ถือกำเนิดขึ้นอย่างเต็มรูปแบบ (สีดา สอนศรี, 2551) ในอีกด้านหนึ่ง ก็ไม่อาจปฏิเสธได้ว่ายุคสมัยดังกล่าวเป็นจุดก่อตัวของชนชั้นกลางในฟิลิปปินส์ ต่อมาคนกลุ่มนี้จะมีบทบาททางการเมืองในการโค่นล้มระบอบมาร์กอสในทศวรรษ 1980

แม้ในเชิงเปรียบเทียบ ชนชั้นกลางจะเป็นเพียงกลุ่มคนจำนวนไม่มากนัก (Rivera, 2011, pp. 230-231) แต่ถือเป็นพลังขับเคลื่อนการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองที่สำคัญนับตั้งแต่ทศวรรษ 1980 เป็นต้นมาทั้งในรูปแบบของการรวมตัวกันเป็นกลุ่มและองค์กรทางการเมือง กลุ่มอาชีพต่าง ๆ โดยเฉพาะนักธุรกิจโดยมีเป้าประสงค์ร่วมกันคือต่อต้านระบอบมาร์กอสตัวอย่างกลุ่มชนชั้นกลางที่สำคัญ ได้แก่ กลุ่ม JAJA (Justice for Aquino, Justice for All) เป็นการรวมตัวของกลุ่มคนหลากหลายอาชีพและหลายชนชั้น มีแนวคิดค่อนข้างไปทางชาตินิยม กลุ่ม The Alliance of Metropolitan Association (AMA) สมาชิกส่วนใหญ่เป็นนักธุรกิจในย่านมากาตี (Makati) ซึ่งถือเป็นการรวมตัวของชนชั้นกลางทางธุรกิจอย่างแท้จริง กลุ่มองค์กรนักศึกษาแห่งฟิลิปปินส์ (Kabataang Makabayan: KM) นอกจากนี้ยังปรากฏกลุ่มพลังที่มีใชนชั้นกลางร่วมอยู่ด้วย เช่น กลุ่ม BAYAN ที่มีแนวความคิดด้านสังคมนิยม ขบวนการแรงงานฟิลิปปินส์ (KMU) ที่ประกอบด้วยชนชั้นแรงงานและกรรมกรทั่วประเทศ รวมไปถึงกลุ่มศาสนจักรปีกต่างๆ และกลุ่มศาสนาอื่น เช่น กลุ่มมุสลิมในภาคใต้ เป็นต้น (มูนิเระฮ์ ยีดา, 2555, หน้า 91-92)

เหตุการณ์สำคัญที่แสดงให้เห็นถึงพลังของชนชั้นกลางต่อการเปลี่ยนผ่านไปสู่ประชาธิปไตยในฟิลิปปินส์คือ การปฏิวัติพลังประชาชน (People Power Revolution) ใน ค.ศ. 1986 เพื่อประท้วงผลการเลือกตั้งและเรียกร้องให้มาร์กอสลาออกจากตำแหน่ง มีการเดินขบวนในย่านเมืองหลวงมะนิลาในนาม ESDA (Epifanio de Los Santos) พลังความเคลื่อนไหวดังกล่าวกดดันให้มาร์กอสยอมลงจากอำนาจในที่สุด ดังนั้นจากเหตุการณ์ในช่วงทศวรรษ 1980 ที่กล่าวไปข้างต้นนั้น แสดงให้เห็นว่าชนชั้นกลางในฟิลิปปินส์เป็นผู้สนับสนุนระบอบประชาธิปไตยจนมาร์กอสยอมลงจากอำนาจในที่สุด

ภายหลังยุคมาร์กอส ได้มีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับปี ค.ศ. 1987 ซึ่งเปิดพื้นที่ทางการเมืองให้กับชาวฟิลิปปินส์ทุกภาคส่วน รัฐบาลจัดให้มีการเลือกตั้งและภาคประชาสังคมแข็งแกร่งยิ่งขึ้น อย่างไรก็ตาม การเปิดกว้างทางการเมืองนั้นได้ส่งผลกระทบในอีกด้านหนึ่ง กล่าวคือ การเลือกตั้งกลายเป็นสนามประลองทางการเมือง

ระหว่างกลุ่มทางการเมือง (Political Clans) ในสังคมการเมืองฟิลิปปินส์มากกว่า การแข่งขันของพรรคการเมือง สนามประลองยุทธดังกล่าวยังมีนัยยะของการแข่งขัน ระหว่างกลุ่มที่มีฐานสนับสนุนจากชนชั้นที่ต่างกัน ประเด็นดังกล่าวก่อให้เกิดแรงเหวี่ยงทางการเมืองต่อการหมุนกลับบทบาทของชนชั้นกลางฟิลิปปินส์ในเวลาต่อมา

2. พลังประชาชน 2: โจเซฟ เอสตราดา และการหมุนกลับของชนชั้นกลาง ฟิลิปปินส์

การหมุนกลับของชนชั้นกลางต่อประชาธิปไตยในฟิลิปปินส์ที่เห็นได้ชัดคือ ความเคลื่อนไหวเรียกร้องให้ประธานาธิบดีโจเซฟ เอสตราดา (Joseph Estrada) ลงจากตำแหน่งในปี ค.ศ. 2001 เอสตราดาเป็นอดีตนักแสดงภาพยนตร์และนักการเมือง ตำแหน่งสุดท้ายคือรองประธานาธิบดีในสมัยฟิเดล รามอส (Fidel Ramos) เอสตราดาได้รับชัยชนะจากการเลือกตั้งอย่างถล่มทลายและขึ้นดำรงตำแหน่ง ประธานาธิบดีของฟิลิปปินส์ในปี ค.ศ. 1998 โดยนโยบายเอาใจชนชั้นล่างซึ่งถือเป็น ฐานเสียงสำคัญ ในการเลือกตั้งครั้งนั้น ชนชั้นกลางที่เลือกเอสตราถือเป็นสัดส่วนน้อย มากเมื่อเทียบคะแนนเสียงจากชนชั้นล่าง

หากพิจารณาถึงปัจจัยที่ทำให้ชนชั้นกลางฟิลิปปินส์เกิดการหมุนกลับต่อ ประชาธิปไตยแล้วนั้น พบว่า ชนชั้นกลางไม่พอใจพฤติกรรมของเอสตราดาในหลาย แง่มุม เช่น ข้อครหาเรื่องทุจริต การรับสินบน พฤติกรรมส่วนตัวที่ไม่เหมาะสม แต่ที่ สำคัญที่สุดคือการมองว่านโยบายของเอสตราเอาใจชนชั้นล่างมากเกินไป ในงานของ สีด้า สอนศรี นักวิชาการผู้เชี่ยวชาญฟิลิปปินส์เสนอว่า เหตุที่ชนชั้นกลางออกมาประท้วง ขับไล่เอสตราดาเนื่องด้วยนโยบายรัฐบาลที่ชูนโยบายประชานิยมมากเกินไปอีกทั้ง แนวคิดชาตินิยมของเอสตราเองที่ต้องการส่งเสริมกิจการภายในประเทศมากกว่า การลงทุนจากภายนอก ในจุดนี้เองสร้างความไม่พอใจให้กับนักลงทุนต่างชาติรวมถึง ชนชั้นสูง กลุ่มทุนและชนชั้นกลางจำนวนหนึ่งที่ประสบปัญหาและเสียผลประโยชน์จาก นโยบายรัฐบาลจนก่อให้เกิดพันธมิตรระหว่างชนชั้นนำและชนชั้นกลางและนำไปสู่ การต่อต้านเอสตราดาในเวลาต่อมา (สิด้า สอนศรี, 2552, หน้า 77)

แม้จะมีความพยายามใช้สถาบันทางการเมืองตามระบอบประชาธิปไตยมา แก้ไขปัญหาวิกฤตการณ์ ดังจะเห็นได้จากการที่สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรได้มีการยกเรื่อง การขอถอดถอน (Impeachment) เพื่อให้เอสตราดาออกจากตำแหน่งแต่ก็ไม่เป็นผล การชุมนุมใหญ่เพื่อขับไล่เอสตราดาเริ่มต้นในปี ค.ศ. 2001 ในนาม “พลังประชาชน 2”

(People Power II) อีกทั้งยังเรียกร้องอำนาจกองทัพเข้ามาจัดการปัญหาทางการเมือง (Kurlanzick, 2013, p. 82) แม้เอสตราดาจะยืนยันกรานว่าไม่ลาออกในตอนแรก ในท้ายที่สุดยอมลงจากตำแหน่ง ส่งผลให้นางกลอเรีย มาคาปากัล อาร์โรโย (Gloria Macapagal Arroyo) รองประธานาธิบดีก้าวขึ้นสู่ตำแหน่งประธานาธิบดีหญิงคนที่สองของประเทศ ในปี ค.ศ. 2001

อย่างไรก็ตาม สถานการณ์ประชาธิปไตยหลังยุคเอสตราดาก็ยังไม่มีเสถียรภาพ แม้ว่าอาร์โรโยจะได้รับการตอบรับจากชนชั้นกลางและมีฐานสนับสนุนจากกองทัพ ก็ยังประสบปัญหาความชอบธรรมทางการเมืองและเรื่องผลประโยชน์ทับซ้อน ในเวลาต่อมา ชนชั้นกลางก็รวมตัวกันในย่านธุรกิจกลางกรุงมะนิลาอีกครั้งในปี ค.ศ. 2008 เพื่อเรียกร้องให้อาร์โรโยลาออกและเรียกร้องให้ทหารออกมาทำรัฐประหารอีกครั้ง โดยภาพรวมแล้ว การเมืองฟิลิปปินส์ตั้งแต่สมัยเอสตราดาเป็นต้นมา ชนชั้นกลางหมุนกลับบทบาทตนเองจากผู้สนับสนุนประชาธิปไตยไปสู่สถานะผู้ปฏิเสธประชาธิปไตย อีกทั้งยังเป็นตัวแสดงที่ขับเคลื่อนระบอบประชาธิปไตยให้นำไปสู่วิกฤต (Crisis-Driven Actors) (Sinpeng & Arugay, 2015, pp. 105-107)

เมื่อนำปรากฏการณ์ในฟิลิปปินส์ทั้งสองยุคสมัยมาเทียบเคียงกันแล้วจะพบว่า บทบาทของชนชั้นกลางได้หมุนกลับจากการเป็นผู้ต่อต้านระบอบเผด็จการและส่งเสริมประชาธิปไตยได้เบี่ยงเบนมาสู่การต่อต้านรัฐบาลที่มาจากการเลือกตั้ง แม้การประท้วงขับไล่เอสตราดาจะดำเนินไปโดยอ้างถึงความไม่ชอบธรรมของผู้นำทั้งในแง่พฤติกรรมส่วนตัวหรือปัญหาการทุจริต แต่ประชาชนก็ได้ยอมรับกระบวนการตามประชาธิปไตยในการตรวจสอบผู้นำด้วยสถาบันการเมืองที่ดำรงอยู่ แต่กลับยอมรับให้อำนาจกองทัพเข้ามาแก้ไขปัญหาทางการเมืองหากพิจารณาลงไปอีกจะพบว่า เอสตราดาไม่ได้มีคุณลักษณะผู้นำเผด็จการเช่นเดียวกับมาร์คอส เพียงแต่นโยบายของเอสตราดาเอื้อประโยชน์ต่อคนยากจนจนก่อให้เกิดความคาดหวังต่อทุกภาคส่วน ในแง่นี้ ชนชั้นกลางฟิลิปปินส์อาจมิได้ปฏิเสธประชาธิปไตยโดยสิ้นเชิงหากแต่ปฏิเสธระบอบที่มีได้เอื้อประโยชน์หรือมองว่าเป็นภัยคุกคามต่อความมั่นคงปลอดภัยในชีวิตที่ตนคุ้นชินในขณะเดียวกัน ชนชั้นกลางฟิลิปปินส์ก็ได้รังเกียจระบอบอำนาจนิยมที่ตนเคยร่วมกันโค่นล้มในปี ค.ศ. 1986 ดังจะเห็นได้จากผู้คนจำนวนหนึ่งตอบรับครอบครัวมาร์คอสให้เข้ากลับมาสู่วิถีทางการเมือง (Smith, 2017) ในจุดนี้อาจมองได้ว่าสภาวะ “เผด็จการรำลึก” อาจเริ่มกลับเข้าสู่ทัศนคติทางการเมืองของชนชั้นกลางในฟิลิปปินส์ก็เป็นได้

กรณีศึกษาไทย

หากพิจารณาการหมุนกลับของบทบาทชนชั้นกลางที่มีต่อระบอบประชาธิปไตยในไทยแล้ว ผู้เขียนขอตั้งต้นพิจารณาเหตุการณ์พฤษภาทมิฬในปี พ.ศ. 2535 เพื่อชี้ให้เห็นบทบาทชนชั้นกลางต่อประชาธิปไตยในด้านบวก และนำปรากฏการณ์มีอุปพันธมิตรเพื่อประชาธิปไตยหรือกลุ่มคนเสื้อเหลืองในช่วง พ.ศ. 2548 - 2551 รวมทั้งคณะกรรมการประชาชนเพื่อการเปลี่ยนแปลงปฏิรูปประเทศไทยให้เป็นประชาธิปไตยที่สมบูรณ์แบบอัมพรมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข (ในที่นี่จะใช้คำย่อว่า กปปส.) ในช่วง พ.ศ. 2556-2557 มาพิจารณาร่วมเพื่อแสดงให้เห็นการหมุนกลับบทบาททางการเมืองของชนชั้นกลางไทย

1. พฤษภาทมิฬ 2535: พลัชนชั้นกลางกับการเปลี่ยนผ่านไปสู่ประชาธิปไตย?

ภายหลังการรัฐประหารในปี พ.ศ. 2534 โดยคณะรักษาความสงบเรียบร้อยแห่งชาติ (รสช.) ได้ส่งผลให้ประเทศกลับเข้าสู่ระบอบทหารอีกครั้ง ในการนี้ รสช.ได้แต่งตั้งนายอานันท์ ปันยารชุนให้ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีเพื่อให้ทำหน้าที่บริหารประเทศและจัดการการเลือกตั้งในปี พ.ศ. 2535 เมื่อผลการเลือกตั้งเสร็จสิ้น นายณรงค์ วงศ์วรรณ หัวหน้าพรรคสามัคคีธรรมได้รับชัยชนะแต่ไม่สามารถจัดตั้งรัฐบาลได้เนื่องด้วยข้อครหาเรื่องการค้ายาเสพติด ส่งผลให้พลเอก สุจินดา คราประยูร หนึ่งในคณะ รสช. ยอม “เสียสัจย์เพื่อชาติ” เพื่อรับตำแหน่งนายกรัฐมนตรีส่งผลให้ประชาชนจำนวนหนึ่งไม่พอใจและเริ่มชุมนุมประท้วงต่อต้านรัฐบาลที่ถูกมองว่าเป็นการสืบทอดอำนาจเผด็จการ

หากพิจารณาเหตุการณ์ทางการเมืองไทยในทศวรรษ 2530 จะพบว่าชนชั้นกลางเริ่มเคลื่อนไหวทางการเมืองเพื่อต่อต้านรัฐบาลทหารก่อนเหตุการณ์พฤษภาทมิฬแล้ว ดังจะเห็นได้จากการที่ชนชั้นกลางร่วมกับนักศึกษา ประชาชน นักวิชาการ รวมทั้งกลุ่มพัฒนาเอกชนจัดการชุมนุมเรียกร้องให้รัฐบาลพลเอกสุจินดาแก้ไขร่างรัฐธรรมนูญที่ไม่เป็นประชาธิปไตย อเนก เหล่าธรรมทัศน์ (2536, หน้า 86-87) นักวิชาการด้านรัฐศาสตร์ได้ชี้ให้เห็นลักษณะเด่นของการชุมนุมครั้งนั้นเป็นการชุมนุมที่ชนชั้นกลางไทยเข้ามามีบทบาททางการเมืองสูงกว่าในอดีต ปรากฏการณ์ดังกล่าวเห็นได้จากการที่ผู้เข้าร่วมการชุมนุมจำนวนหนึ่งเป็นชนชั้นกลางที่ทำงานโดยเฉพาะอย่างยิ่งนักบริหาร หรือผู้ที่ทำงานในภาคเอกชน คนกลุ่มนี้ยังใช้โทรศัพท์เคลื่อนที่ที่เป็นเครื่องมือ

สื่อสาร การชุมนุมดังกล่าวอาจเรียกได้ว่าเป็น “มือบมือถือ” หรือ “มือบรกดแก๊ง” นอกจากนั้นอเนกยังชี้ให้เห็นว่าปัจจัยสำคัญที่ทำให้ชนชั้นกลางออกมาเคลื่อนไหวทางการเมืองนั้นเกิดจากความไม่พอใจและผิดหวังกับรัฐบาลทหารประกอบกับภาวะเศรษฐกิจถดถอยซึ่งชนชั้นกลางเชื่อว่าเป็นผลโดยตรงจากการรัฐประหาร พลังดังกล่าวแม้จะสลายตัวไปในช่วงเวลาหนึ่ง แต่การรวมตัวของกลุ่มคนต่าง ๆ ก็ขยายตัวมากยิ่งขึ้น จนนำไปสู่เหตุการณ์พฤษภาทมิฬ 2535 การชุมนุมดำเนินไปด้วยความรุนแรงจนในที่สุด เหตุการณ์ก็สงบลงหลังจากที่พลเอกสุจินดาจอมลาออกจากตำแหน่งในปีเดียวกันนั่นเอง

แม้ว่าชนชั้นกลางจะเป็นกลุ่มคนที่มีได้จำนวนมากหากแต่เป็นส่วนหนึ่งของ การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองไทยในทศวรรษ 2530 บทบาทของชนชั้นกลางในบริบท ดังกล่าวคือการร่วมมือกับภาคส่วนอื่นของสังคม เช่น พรรคการเมือง กลุ่มชนชั้นล่าง นักวิชาการและอื่น ๆ เพื่อสนับสนุนกระบวนการประชาธิปไตยให้บังเกิดขึ้น กระนั้นก็ตาม บทบาททางการเมืองที่หมุนกลับของชนชั้นกลางได้เริ่มก่อตัวขึ้นในช่วงทศวรรษ 2540 อันเป็นบริบทที่สังคมไทยเผชิญการเปลี่ยนแปลงหลายประการ เช่น วิกฤตการณ์ เศรษฐกิจต้มยำกุ้งใน พ.ศ. 2540 การประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับประชาชน พ.ศ. 2540 และการมาถึงของผู้นำประชานิยม พ.ต.ท. ทักษิณ ชินวัตร สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นปัจจัยที่ ส่งผลต่อการหมุนกลับของชนชั้นนำไทยบางกลุ่มจนนำไปสู่ปรากฏการณ์ทางการเมืองที่ วุ่นวายในทศวรรษ 2550

2. จากมือบพันมิตรฯ ถึงมวลมหาประชาชน: การหมุนกลับของ ชนชั้นกลางไทย

การหมุนกลับทางการเมืองทั้งของชนชั้นกลางไทยต่อการปกครองระบอบ ประชาธิปไตยนั้นสามารถพิจารณาได้จากปรากฏการณ์มือบพันมิตร ฯ เรื่อยมาจนถึง การชุมนุมของ กปปส. หลังจากปี พ.ต.ท. ทักษิณ ชินวัตร หัวหน้าพรรคไทยรักไทย สามารถชนะการเลือกตั้งทั่วไปในปี พ.ศ. 2544 และเข้าบริหารประเทศโดยนโยบาย ประชาานิยมเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนและพัฒนาเศรษฐกิจ นโยบายดังกล่าวเป็น การตอบสนองชนชั้นล่างหรือ “ระดับรากหญ้า” จนได้รับความนิยมเป็นอย่างสูงในหมู่ ประชาชน ในขณะเดียวกัน นโยบายดังกล่าวก็ก่อให้เกิดเสียงวิพากษ์วิจารณ์จากหลาย ฝ่ายโดยเฉพาะกลุ่มชนชั้นนำและชนชั้นกลางที่เริ่มสูญเสียผลประโยชน์ อีกทั้งข้อครหา เรื่องการทุจริตของ พ.ต.ท. ทักษิณ เองโดยเฉพาะกรณีการขายหุ้นของเขาในบริษัทชิน คอร์ปอเรชั่น จำกัด (มหาชน) ให้แก่กองทุนเทมาเส็กของสิงคโปร์รวมไปถึงการแต่งตั้ง

คนใกล้ชิดเข้าดำรงตำแหน่งทางการเมืองส่งผลให้เกิดการรวมตัวของประชาชนในกรุงเทพฯ อันเป็นที่รู้จักในนาม กลุ่มพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตยที่นำโดยนายสนธิ ลิ้มทองกุล สื่อมวลชน กับ พลตรีจำลอง ศรีเมือง อดีตหัวหน้าพรรคพลังธรรม ดำเนินการชุมนุมต่อต้านรัฐบาลทักษิณ โดยการชุมนุมเริ่มต้นขึ้นในปี พ.ศ. 2549 ณ ลานพระบรมรูปทรงม้าภายใต้คำขวัญ “ปิดบัญชีทักษิณ” โดยมีแนวคิดที่ว่าหากระดมชนชั้นกลางมาเข้าร่วมจำนวนมากแล้วจะทำให้รัฐบาลไม่สามารถอยู่ได้ (บัณฑิต จันทร์โรจน์กิจ, 2560, หน้า 187)

ภายหลังการรัฐประหารยึดอำนาจรัฐบาล พ.ต.ท. ทักษิณในปี พ.ศ. 2549 แล้วชนชั้นกลางก็ยังผัดท้วงกับการเมืองไทยในเวลาต่อมา เมื่อพรรคพลังประชาชนได้รับชัยชนะจากการเลือกตั้งในปี พ.ศ. 2550 รัฐสภามีมติเลือกนายสมัคร สุนทรเวชให้ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีรวมไปถึงภายหลังจากที่นายสมัครถูกตัดสินให้พ้นตำแหน่งนายกรัฐมนตรีและให้นายสมชาย วงศ์สวัสดิ์ เข้าดำรงตำแหน่งแทน ปราบกฏการณ์ดังกล่าวถูกมองว่าภาพของการเมืองยุคทักษิณยังมีได้หมดไปจากสังคมการเมืองไทย นายสมัครและนายสมชายถูกมองว่าเป็น “นอมินี” ของ พ.ต.ท. ทักษิณ ส่งผลให้มีอับพันธมิตร ๆ รวมตัวกันอีกครั้งเพื่อดำเนิน “ระบอบทักษิณ” การชุมนุมดังกล่าวยกระดับไปสู่ความรุนแรงทางการเมืองในวันที่ 7 ตุลาคม พ.ศ. 2551 แม้จะมีความพยายามเจรจากันแต่ก็ไม่ประสบความสำเร็จ การชุมนุมของพันธมิตรฯ ก็สลายตัวเมื่อศาลรัฐธรรมนูญตัดสินให้ยุบพรรคการเมืองจำนวน 3 พรรคอันได้แก่ พรรคชาติไทย พรรคสมัครใจประชาธิปไตยและพรรคพลังประชาชน รวมทั้งการตัดสินทางการเมืองหัวหน้าพรรคและกรรมการบริหารพรรคทั้งสามเป็นเวลา 5 ปีส่งผลให้รัฐบาลนายสมชาย วงศ์สวัสดิ์พ้นสภาพไปด้วย

แม้บทบาทของกลุ่มพันธมิตรฯจะยุติไปแล้วทว่ากลุ่มดังกล่าวกลับฟื้นคืนมาในรูปแบบใหม่ที่เรียกว่าขบวนการ กปปส. หรือ “มวลมหาประชาชน” ในปี พ.ศ. 2556 ที่มีวัตถุประสงค์เช่นเดียวกับกลุ่มพันธมิตรฯ คือการล้มล้างระบอบทักษิณ ขบวนการ กปปส. เป็นกลุ่มที่นำโดยนายสุเทพ เทือกสุบรรณ สมาชิกพรรคประชาธิปัตย์ กลุ่มดังกล่าวประกอบด้วยคนหลากหลายสาขาอาชีพ อันได้แก่ เครือข่ายนักวิชาการจากสถาบันอุดมศึกษาหลายแห่ง เครือข่ายนักศึกษาประชาชนปฏิรูปประเทศไทย (คปท.) กลุ่มประชาคมนักธุรกิจ พนักงานรัฐวิสาหกิจกลุ่มกองทัพธรรม กลุ่มเครือข่ายประชาชน

ปฏิรูปประเทศ 77 จังหวัดรวมไปถึงสื่อมวลชน ดารานักแสดงและผู้มีชื่อเสียงในสังคม (บัณฑิต จันทรโรจนกิจ, 2560, หน้า 229-231)

พฤติกรรมของมีอบพันมิตร ๆ และกลุ่ม กปปส. ที่ต่างแสดงออกว่าไม่ส่งเสริมวิธีการเมืองตามระบอบประชาธิปไตยเห็นได้ชัดจาก กรณีแกนนำมีอบพันมิตรได้เรียกร้องขออนายกรัฐมนตรีพระราชทานโดยการอ้างมาตรา 7 ในรัฐธรรมนูญเมื่อปี พ.ศ. 2549 ทั้งที่สภาวะการเมืองยังไม่ถึงทางตัน ในส่วน กปปส. พฤติกรรมการปฏิเสธประชาธิปไตยที่ชัดแจ้งคือ การเคลื่อนไหวไปคัดค้านการเลือกตั้งล่วงหน้าในทุกเขตเลือกตั้ง รวมไปถึงการขัดขวางการเลือกตั้งในวันจริงและทำร้ายผู้ที่เห็นต่าง สัญญาณดังกล่าวล้วนบ่งชี้ให้เห็นถึงสภาวะประชาธิปไตยไทยที่ล้มเหลว

หากนำปรากฏการณ์พฤษภาทมิฬและวิกฤตการณ์ทางการเมืองหลังยุคทักษิณ มาพิจารณาประกอบกันแล้วจะเห็นได้ว่า ชนชั้นกลางที่ขยายตัวในช่วงก่อน พ.ศ. 2540 เป็นชนชั้นกลางที่คุ้นชินกับความมั่นคงทางเศรษฐกิจและการเมืองแม้จะเป็นกลุ่มคนที่สามารถเข้าถึงทรัพยากรทางการเมือง เศรษฐกิจและสังคมได้มากกว่าชนชั้นล่าง แต่กระนั้นชนชั้นกลางก็มีอาจรับประกันความมั่นคงในชีวิตของตนได้ ดังที่นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2560) ตั้งข้อสังเกตไว้ว่า ด้วยความที่ชนชั้นกลางวิตกและหวาดกลัวผลประโยชน์และสิทธิที่ตนเองเคยได้รับอาจตกไปสู่ชนชั้นล่างหรือคนจนมากและเร็วก็เกินไป ดังนั้นระบอบประชาธิปไตยที่มีการเลือกตั้งอันเป็นสากลจึงไม่อาจสร้างความเชื่อมั่นให้กับชนชั้นกลางได้ เพราะฉะนั้นชนชั้นกลางจึงพร้อมที่จะหันหลังให้กับประชาธิปไตยในเวลาใดก็ได้ ปรากฏการณ์เช่นนี้มีได้เกิดขึ้นเฉพาะในไทยเท่านั้น หากแต่ยังเกิดขึ้นในอีกหลายประเทศที่ชนชั้นกลางเริ่มขยายตัว จากข้อวิเคราะห์ดังกล่าวจะเห็นได้ว่าเมื่อ พ.ศ.ท. ทักษิณเป็นนายกรัฐมนตรี นโยบายและวิถีประชาธิปไตยในบริบทนั้นจึงเป็นสิ่งคุกคามผลประโยชน์ของชนชั้นกลาง การเมืองรูปแบบใหม่ที่เน้นความสำคัญกับคนรากหญ้าได้ลดทอนอิทธิพลทางการเมืองของชนชั้นกลางที่เคยได้รับประโยชน์จากระบบการเมืองที่ไม่ต้องพึ่งการเลือกตั้ง นโยบายประชานิยมกลับเป็นสิ่งที่สร้างความหวังให้กับชนชั้นล่างที่ต้องการความเสมอภาคในการเข้าถึงทรัพยากร ในทางตรงกันข้าม แม้ชนชั้นกลางไทยจะสมทาทนประชาธิปไตยแต่เลือกรับเฉพาะแง่เสรีนิยมโดยมิได้สนใจความเสมอภาค ประชาธิปไตยที่เกิดขึ้นตั้งแต่สมัย พ.ศ.ท.ทักษิณเรื่อยมาจนถึงยุครัฐบาลยิ่งลักษณ์จึงกลายเป็นสิ่งลดทอนผลประโยชน์ของชนชั้นเหล่านี้ ความหวาดกลัวและหวาดวิตกจึงแสดงออกมาในรูปแบบของการชุมนุม การปฏิเสธ

วิถีประชาธิปไตยตะวันตกโดยเฉพาะการเลือกตั้งที่นำไปสู่การก่อความรุนแรงทางการเมืองในรูปแบบใหม่ดังจะเห็นได้จากการก่อวินาศกรรมการเลือกตั้งใน พ.ศ. 2557 (Prajak Kongkirati, 2016) อีกทั้งเรียกร้องอำนาจกองทัพเข้ามาจัดการปัญหาจนประชาธิปไตยของไทยล่มสลายในเวลาต่อมา แม้ภายหลัง รัฐบาลทหารจะมีข้อครหาถึงความโปร่งใส กลุ่มคนดังกล่าวก็มีได้ออกมาเคลื่อนไหวดังเช่นสมัยรัฐบาลที่มาจากการเลือกตั้ง สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นเครื่องยืนยันว่าชนชั้นกลางไทยพร้อมปรับเปลี่ยนบทบาททางการเมืองของตนเองไปตามสถานการณ์ที่ตนเห็นว่ามีได้เป็นภัยคุกคามโดยมีค่านึงถึงว่าระบอบการปกครองที่เข้ามาแทนที่นั้นจะมีลักษณะอย่างไร

กรณีศึกษาอียิปต์

บทบาทชนชั้นกลางต่อการเมืองอียิปต์เป็นอีกหนึ่งกรณีศึกษาที่ควรหยิบยกมาพิจารณาเทียบเคียงกับสองกรณีข้างต้น ความโดดเด่นของชนชั้นกลางอียิปต์ต่อการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองที่เด่นชัดสามารถพิจารณาได้จากการโค่นล้มประธานาธิบดีฮอสนี มูบารัค (Hosni Mubarak) ใน ค.ศ. 2011 การชุมนุมต่อต้านรัฐบาลนายมอฮัมหมัด มอร์ซี (Mohamed Morsi) และการรัฐประหารโดยกองทัพใน ปี ค.ศ. 2012

1. การโค่นล้มมูบารัค ในปี ค.ศ. 2011: พลังชนชั้นกลางกับการเปลี่ยนผ่านไปสู่ประชาธิปไตย

นายมูบารัค ขึ้นดำรงตำแหน่งประธานาธิบดีอียิปต์อย่างยาวนานตั้งแต่ ค.ศ. 1981-2011 ในช่วงการปกครองของเขานั้นมีลักษณะความเป็นเผด็จการอำนาจนิยม มีการประกาศใช้กฎหมายในสถานการณ์ฉุกเฉิน มาตลอด 30 ปี โดยกฎหมายดังกล่าวระบุว่ารัฐไม่อนุญาตให้มีการเคลื่อนไหวทางการเมือง ไม่อนุญาตให้มีการชุมนุมประท้วงตามท้องถนนรวมทั้งรัฐบาลสามารถจับกุมคุมขังได้โดยไม่ต้องไต่สวนซึ่งถือเป็นการลิดรอนสิทธิประชาชน แม้จะมีการเลือกตั้งตามวิถีประชาธิปไตย ทว่าการเลือกตั้งนั้นกลับกลายเป็นเพียงพิธีกรรมเพื่อสร้างการผูกขาดและความชอบธรรมทางการเมืองให้กับมูบารัค ไม่มีคู่แข่งเข้ามาชิงอำนาจอย่างแท้จริง สิ่งเหล่านี้เป็นเหตุที่ก่อให้เกิดความไม่พอใจในหมู่ประชาชนเสมอมา

หากพิจารณาการเกิดขึ้นและการขยายตัวของชนชั้นกลางในอียิปต์แล้ว คนกลุ่มนี้เติบโตและขยายตัวอย่างต่อเนื่องการพัฒนาความทันสมัยและการลงทุนจากต่างชาตินับตั้งแต่ช่วงทศวรรษที่ 1950 เป็นต้นมา (Kandil, 2012) เมื่อระบอบมูบารัค

ถูกสถาปนาขึ้นในทศวรรษที่ 1980 การเติบโตของชนชั้นกลางก็เริ่มขยายตัวมากยิ่งขึ้น ในช่วงระบอบดังกล่าวถือเป็นช่วงที่สังคมค่อนข้างมีเสถียรภาพ เศรษฐกิจเติบโตอันเป็นผลมาจากราคาน้ำมันในตลาดโลกที่สูงขึ้น กระนั้น บทบาททางการเมืองของชนชั้นกลางก็ยังไม่เด่นชัดจนกระทั่งกลางทศวรรษ 1990 เรื่อยมา ชนชั้นกลางบางส่วนโดยเฉพาะชนชั้นกลางในเขตเมืองเริ่มต่อต้านมุบารัคแต่ก็ยังไม่ทรงพลังเท่าที่ควรการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองระหว่างประเทศในต้นศตวรรษที่ 21 ส่งผลให้รัฐบาลมุบารัคเริ่มตกเป็นที่วิพากษ์วิจารณ์จากโลกตะวันตก โดยเฉพาะหลังเหตุการณ์การก่อวินาศกรรม 2001 และนโยบาย “Greater Middle East” โดยสหรัฐอเมริกาในปี 2004 บรรยากาศเหล่านี้ล้วนเอื้อต่อการเคลื่อนไหวทางการเมืองของชนชั้นกลางมากยิ่งขึ้น องค์กรและภาคประชาสังคมเริ่มรณรงค์ “พอกันที” (Enough Campaign) เพื่อหาทางหลุดพ้นจากระบอบเผด็จการที่ไม่สามารถแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจและคุณภาพชีวิตของประชาชนได้ ทั้งนี้ความเคลื่อนไหวข้างต้นดำเนินเรื่อยมาตั้งแต่ ค.ศ. 2005 ทว่าก็ถูกเจ้าหน้าที่รัฐบาลปราบปรามด้วยความรุนแรงจนภาวะดังกล่าวนำพาสังคมอียิปต์มาจนถึงจุดแตกหัก (Xiaoqi, 2012)

กระแสการปฏิวัติโลกอาหรับหรืออาหรับสปริง (Arab Spring) ได้ส่งผลกระทบมายังอียิปต์ด้วยเช่นกันจนนำไปสู่การเหตุการณ์ประท้วง ณ บริเวณจัตุรัสตารีรี (Tahrir Square) ในปี ค.ศ. 2011 กลุ่มคนหนุ่มสาวและกรรมกรเป็นกลุ่มคนที่มีบทบาทสำคัญในการชุมนุมครั้งนั้นเนื่องจากความไม่พอใจการบริหารประเทศของมุบารัคที่ไม่สามารถแก้ไขปัญหาทางเศรษฐกิจและการว่างงานในอัตราที่สูง นอกจากนี้ยังประกอบด้วยกลุ่มทุนขนาดเล็ก ขนาดกลางและชนชั้นกลางที่ได้รับผลกระทบจากวิกฤตเศรษฐกิจ คนเหล่านี้ต้องการความหวังทั้งในด้านธุรกิจและชีวิตส่วนตัว (ดาวราย ลิมสายหัว, 2559, หน้า 117) ในการชุมนุมครั้งนี้ยังเป็นการชุมนุมที่ใช้สื่อสังคมออนไลน์ในการดำเนินความเคลื่อนไหวทางการเมืองอีกด้วย การชุมนุมประท้วงนำไปสู่ความรุนแรง จนในที่สุดมุบารัคก็ประกาศลาออกจากตำแหน่ง ในวันที่ 11 กุมภาพันธ์ 2011

2. การโค่นล้มโมฮัมเหม็ด มอร์ซี และรัฐประหาร 2012: การหมุนกลับของชนชั้นกลางอียิปต์

แม้ชนชั้นกลางจะเป็นพลังสำคัญในการโค่นล้มระบอบมุบารัคและเกรงว่าทหารจะเข้ามาสืบทอดอำนาจ ทว่าชนชั้นกลางบางกลุ่มกลับเชื่อเชียวกองทัพให้ออกมา รัฐประหารรัฐบาลโมฮัมเหม็ด มอร์ซีซึ่งเข้าสู่ตำแหน่งประธานาธิบดีด้วยวิธีการเลือกตั้ง

ตามระบอบประชาธิปไตยจนสำเร็จ (Kurlanzick, 2013, p. 94) เมื่อมุบารัคลงออกจากอำนาจ พลเอกโมฮัมเหม็ด ฮุสเซ็น ทานวานี (Mohamed Hussein Tantawi) ผู้บัญชาการทหารสูงสุดมาเป็นประธานาธิบดีรักษาการเพื่อเปิดทางแห่งการฟื้นฟูประชาธิปไตย การเลือกตั้งเสรีครั้งแรกในประวัติศาสตร์อียิปต์จึงจัดขึ้นในเดือนพฤษภาคม และมีกฎหมาย ปี ค.ศ. 2012 โมฮัมเหม็ด มอร์ซี ลงสมัครในนามพรรคประชาธิปไตยและยุติธรรม (Freedom and Justice Party: FJP) ซึ่งเป็นพรรคที่มาจากปีกทางการเมืองของอิสลามภราดรภาพ (Muslim Brotherhood) เพราะรัฐธรรมนูญของอียิปต์ห้ามตั้งพรรคการเมืองแนวศาสนาโดยตรง ปรากฏว่า มอร์ซีได้คะแนนเสียงมากที่สุดจึงได้เป็นประธานาธิบดีต่อมา

แม้ผู้นำคนใหม่จะมาด้วยวิถีทางประชาธิปไตยโดยชอบธรรมและเป็นความหวังของประชาธิปไตยในอียิปต์ แต่กระนั้นก็ตามสัญญาณความหวาดกลัวและบทบาทของชนชั้นกลางที่พร้อมจะหมุนกลับก็เริ่มปรากฏขึ้น ดังจะเห็นได้จากการเลือกตั้งปี ค.ศ 2011 ชนชั้นกลางจำนวนหนึ่งเริ่มหวาดวิตกถึงการเลือกตั้งดังกล่าวว่า กลุ่มภราดรภาพมุสลิมจะได้รับชัยชนะ ชนชั้นกลางมองว่าหากกลุ่มภราดรภาพมุสลิมเข้ามาใช้อำนาจทางการเมืองแล้วอาจนำพาประเทศเข้าสู่ความวุ่นวายก็เป็นได้ (Kurlanzick, 2013, p. 95) อีกทั้งชนชั้นกลางอียิปต์จำนวนหนึ่งยังแสดงทัศนคติที่หวาดกลัวจากการควบคุมสถานการณ์หลังยุคมุบารัค “เร็วเกินไป” และรีบจัดการเลือกตั้งโดยยังที่พรรคการเมืองที่ชนชั้นกลางสนับสนุนซึ่งมีแนวทางฆราวาสนิยมและนโยบายเชิงเสรียังมีได้เตรียมความพร้อมและสร้างฐานอำนาจให้แข็งแกร่งเพื่อลงแข่งขันการเลือกตั้งกับกลุ่มภราดรภาพมุสลิมรวมทั้งกลุ่มศาสนาอิสลามอื่นที่จัดตั้งองค์กรได้อย่างเข้มแข็งมั่นคงในช่วงยุคสมัยของมุบารัค หลังการเลือกตั้งปี ค.ศ. 2012 มอร์ซีและพันธมิตรเข้ามามีบทบาททางการเมืองได้โดยตรงและเบ็ดเสร็จ ประเด็นดังกล่าวได้จุดกระแสความกังวลทั้งในและต่างประเทศถึงอนาคตของกลุ่มสตรี กลุ่มที่ต้องการให้แยกศาสนาออกจากการเมืองและกลุ่มชาติพันธุ์ เช่น กลุ่มคอปติกที่นับถือศาสนาคริสต์ (Coptic Christian) หว่ากลุ่มภราดรภาพมุสลิมได้สร้างความมั่นใจด้วยการให้สัญญาว่าจะทำงานร่วมกับภาคส่วนอื่น ๆ อย่างทั่วถึง ให้ความเคารพในสิทธิของกลุ่มชาติพันธุ์และดำรงไว้ซึ่งข้อผูกมัดระหว่างประเทศ

สิ่งที่ชนชั้นกลางเริ่มหวาดกลัวต่อบทบาทของรัฐบาลใหม่ที่มาพร้อมกับกลุ่มภราดรภาพมุสลิมเริ่มปรากฏขึ้น ทันทีที่มอร์ซีเข้าบริหารประเทศ กลุ่มภราดรภาพ

มุสลิมที่เคยเป็นกลุ่มการเมืองนอกกฎหมายในสมัยมูบารัคเริ่มกลับมามีบทบาททางการเมืองและสร้างอำนาจให้แข็งแกร่งยิ่งขึ้น รูปแบบการบริหารงานภายใต้กลุ่มอำนาจดังกล่าวดำเนินไปในลักษณะเคร่งศาสนา อนุรักษ์นิยม และภาวะผู้นำแบบโบราณ ความไม่พอใจและหวาดวิตกต่อความมั่นคงในชีวิตของชนชั้นกลางอียิปต์เริ่มก่อตัวและนำไปสู่ความเคลื่อนไหวทางการเมืองครั้งใหญ่อีกครั้ง ในปี ค.ศ. 2013 กลุ่มนักกิจกรรมที่เรียกตนเองว่า “ตามาร็อด” ที่แปลว่า “กบฏ” เริ่มเคลื่อนไหวทางการเมืองเพื่อรวบรวมรายชื่อประชาชนเพื่อถอดถอนรัฐบาลมอร์ซี การล่ารายชื่อขยายวงจนนำไปสู่การประท้วงของผู้คนนับล้านในวันที่ 30 มิถุนายนปีเดียวกัน แม้จะมีความรุนแรงปรากฏในการชุมนุมถึงขั้นมีผู้เสียชีวิต แต่มอร์ซีก็ปฏิเสธที่จะลาออกจากตำแหน่ง ในที่สุดนายพลอับเดล ฟาตห์ อัลซีซี (Abdel Fattah El-Sisi) ผู้บัญชาการทหารสูงสุดได้เข้ายึดอำนาจมอร์ซีในวันที่ 3 กรกฎาคม และแต่งตั้งออดีลี มันซูร์ (Adly Mansour) เป็นประธานาธิบดีรักษาการเพื่อแก้ไขปัญหาของประเทศและจัดการการเลือกตั้งใหม่โดยเร็ว กระนั้นก็ตามชนชั้นกลางก็ยังออกมาเคลื่อนไหวทางการเมืองอยู่อย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน

บทวิเคราะห์

จากข้างต้นจะพบว่า ชนชั้นกลางของทั้งสามประเทศที่หยิบยกมานั้นมีบทบาทเป็นทั้งผู้สนับสนุนและผู้ปฏิเสธระบอบประชาธิปไตยซึ่งอาจสะท้อนให้เห็นว่าชนชั้นกลางเป็นกลุ่มคนที่ไม่มีความแน่นอนทางการเมืองตามที่ได้เสนอไว้ในข้อที่ 2 อย่างไรก็ตาม แต่ละประเทศมีบริบทและเงื่อนไขที่แตกต่างกันไป ในแง่บริบททางเวลา ในกรณีไทยและฟิลิปปินส์นั้น การเปลี่ยนผ่านไปสู่ประชาธิปไตยเกิดขึ้นในบริบทปลายทศวรรษ 1980 จนถึงต้นทศวรรษ 1990 อันเป็นช่วงที่หลายประเทศในโลกเข้าสู่ช่วงคลื่นลูกที่สามของการทำให้เป็นประชาธิปไตย (The Third Wave of Democratization) (Huntington, 1991) ชนชั้นกลางที่เป็นพลังในการขับเคลื่อนทางการเมืองของทั้งสองประเทศในบริบทข้างต้นต่างเป็นผลผลิตของรัฐพัฒนาที่เป็นเผด็จการ (Developmental Authoritarian State) ที่สามารถสร้างความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ (Thompson, 2007, p. 8) เมื่อระดับการพัฒนาเศรษฐกิจเริ่มดีขึ้น ชนชั้นกลางเกิดความรู้สึกว่าระบอบการปกครองเดิมนั้นไม่สามารถเอื้อความสะดวกหรือให้ปล่อยเสรีต่อกิจกรรมการดำเนินชีวิตอย่างที่ควรจะเป็นจึงทำหน้าที่เป็นหนึ่งใน

พลังขับเคลื่อนทางการเมืองเพื่อโค่นล้มระบอบเผด็จการและนำพาการเปลี่ยนผ่านไปสู่ประชาธิปไตยให้เกิดขึ้น อย่างไรก็ตาม เมื่อประชาธิปไตยในประเทศได้ก่อตัวขึ้นอีกครั้ง ระบอบใหม่ก็ไม่สามารถตั้งมั่นได้อย่างมั่นคงระบอบประชาธิปไตยในสองประเทศนี้ก็ยังคงดำรงอยู่ได้นานนับสองทศวรรษก่อนที่จะมีเส้นทางที่แตกต่างกัน ส่วนกรณีอียิปต์ การเปลี่ยนผ่านไปสู่ประชาธิปไตยเกิดขึ้นในบริบททางเวลาที่ต่างจากสองประเทศข้างต้น นาน การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวเป็นผลสืบเนื่องมาจากปรากฏการณ์การลุกฮือของมวลชนในภูมิภาคตะวันออกกลางและบางส่วนของทวีปแอฟริกาหรืออาหรับสปริง ชนชั้นกลางในกรณีอียิปต์ก็เป็นผลผลิตที่เกิดขึ้นภายใต้การพัฒนาของรัฐเผด็จการ เดกเช่นเดียวกับฟิลิปปินส์และไทยที่ต่อมาต่างเห็นว่าระบอบของมูบารัคเต็มไปด้วยปัญหานั้นประการและไม่เป็นที่พึงปรารถนาอีกต่อไป

ในแง่ของบทบาทของชนชั้นกลางที่หมุนกลับต่อประชาธิปไตย จะพบว่าทั้งสามประเทศชนชั้นกลางเป็นส่วนหนึ่งที่เป็นพลังโค่นล้มรัฐบาลที่มาจากการเลือกตั้งโดยยึดโยงปัญหาการทุจริตคอร์ปชันหรือความโปร่งใสในการบริหารประเทศของรัฐบาลเป็นเหตุผลหลัก ในกรณีของไทยและฟิลิปปินส์ รัฐบาลที่มาจากการเลือกตั้งโดยชอบธรรม ถูกตั้งคำถามและประสบปัญหาวิกฤตศรัทธาจากประชาชน ส่วนอียิปต์ หลังการล่มสลายของระบอบมูบารัค กลับไม่สามารถลงหลักปักฐานระบอบการปกครองใหม่ได้อย่างมั่นคง ในทางตรงกันข้าม ระบอบใหม่กลับพังทลายลงในระยะเวลาอันสั้น ในแง่นี้ อาจพิจารณาได้ว่า อียิปต์มีเคยผ่านประสบการณ์การทำให้เป็นประชาธิปไตยหรือคุ่นชินกับระบอบประชาธิปไตยดังเช่นที่ฟิลิปปินส์กับไทยเคยประสบมาก่อน ในอีกด้านหนึ่ง ปลายทางของการเรียกร้องเพื่อโค่นล้มรัฐบาลพลเรือนที่มาจากการเลือกตั้งกลับส่งผลลัพธ์ที่แตกต่างกันไป ในขณะที่หลังจากการลงจากอำนาจของเอสตราดา ระบอบประชาธิปไตยของฟิลิปปินส์มิได้ล่มสลายทว่าขาดความยึดมั่นหรือขาดความเชื่อถือต่อระบอบประชาธิปไตยตลอดจนการทำงานของสถาบันทางการเมืองในระบอบประชาธิปไตยซึ่งอาจส่งผลให้ประชาธิปไตยในฟิลิปปินส์เกิดความเสื่อมถอยแต่ยังไม่ถึงขั้นการออกจากประชาธิปไตยทว่าอาจแสดงสัญญาณให้เห็นถึงสภาวะที่เรียกว่า ประชาธิปไตยเริ่มเสื่อม ความเข้มแข็ง (Democratic Deconsolidation) (Foa & Mounk, 2017) ในทางตรงกันข้าม เกิดการล่มสลายของระบอบประชาธิปไตยในไทยและอียิปต์จนวนกลับไปสู่การปกครองโดยเผด็จการที่ได้รับการตอบรับจากชนชั้นกลางโดยเฉพาะชนชั้นกลางในเขตเมือง ในแง่นี้ ชนชั้นกลางของทั้งสองประเทศ

มิได้เป็นพลังสำคัญที่จะทำให้ระบอบประชาธิปไตยในประเทศไทยมีความเข้มแข็งโดยมิได้ยอมรับว่าประชาธิปไตยเป็นเพียงกฎกติกาเดียวในประเทศที่ทุกภาคส่วนยอมรับร่วมกัน แต่กลับยอมรับอำนาจนอกระบบที่ไม่เป็นประชาธิปไตยเข้ามาแก้ไขปัญหาทางการเมือง การเรียกร้องซึ่งมีชนชั้นกลางเป็นส่วนหนึ่งในกรณีไทยและอียิปต์จึงเป็นข้อมูลหนึ่งที่น่าจะก่อให้เกิดการรัฐประหารในเวลาต่อมา

ข้อน่าสังเกตประการหนึ่งที่ควรบันทึกไว้ ณ ที่นี้คือ ชนชั้นกลางที่มีบทบาททั้งในช่วงการเปลี่ยนผ่านและการปฏิเสธรบอบประชาธิปไตยเป็นกลุ่มเดียวกันหรือไม่ เนื่องจากกรณีฟิลิปปินส์และไทย ชนชั้นกลางที่เกิดขึ้นในสองช่วงเวลาอาจมิได้เป็นกลุ่มคนเดียวกันเนื่องจากบริบททางเวลาที่ห่างกันมาก ทว่าในกรณีอียิปต์ การเปลี่ยนผ่านและการล่มสลายของระบอบประชาธิปไตยที่ตั้งขึ้นใหม่เกิดขึ้นในเวลาไล่เลี่ยกัน ชนชั้นกลางที่ออกมาเรียกร้องการเปลี่ยนผ่านไปสู่ประชาธิปไตยและกลุ่มที่ออกมาสนับสนุนการยึดอำนาจอาจมีความเป็นไปได้ว่าเป็นกลุ่มเดียวกัน

ผู้เขียนมีความเห็นพ้องกับฟรานซิส ฟูกูยามาในประเด็นที่ว่า ชนชั้นกลางเป็นกลุ่มชนชั้นที่มีบทบาทในระบอบประชาธิปไตยและมีได้ต่อต้านประชาธิปไตยในทุกส่วน อนึ่ง หากพิจารณาประชาธิปไตยประกอบด้วยคุณค่าหลัก 2 ส่วนคือ ส่วนที่เป็นเสรีนิยม (Liberal Part) และความเสมอภาค (Equality) แล้วนั้น ฟูกูยาม่าเห็นว่าชนชั้นกลางมิได้สมทานองค์ประกอบเชิงคุณค่าของประชาธิปไตยในทุกด้าน ชนชั้นกลางเลือกรับประชาธิปไตย เพียงในแง่เสรีนิยม เนื่องด้วยคุณค่าในด้านนี้สามารถปกป้องสิทธิและทรัพย์สินจากการคุกคามของคนกลุ่มนี้ คนกลุ่มนี้อาจจะสนับสนุนหรือปฏิเสธรบอบประชาธิปไตยก็เป็นได้หากรัฐบาลในระบอบนั้นกระทำตนเป็นชั่วตรงข้ามและดำเนินนโยบายอันเป็นผลกระทบต่อสิทธิและทรัพย์สินของพวกเขา (Fukuyama, 2014, p. 406) ชนชั้นกลางสามารถเป็นได้ทั้งผู้สนับสนุน ส่งเสริมการเปลี่ยนผ่านไปสู่ระบอบประชาธิปไตย ในทางกันข้าม ชนชั้นกลางก็อาจเป็นผู้ที่พร้อมจะเปลี่ยนบทบาทไปสู่การปฏิเสธรบอบประชาธิปไตย คำอธิบายที่มักใช้อธิบายปรากฏการณ์ดังกล่าวมักพิจารณาถึงผลกระทบอันเกิดจากวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจในระดับโครงสร้างประกอ กับวิกฤตศรัทธาของประชาชนต่อผู้นำเป็นสาเหตุที่ทำให้บทบาทชนชั้นกลางหมุนกลับต่อระบอบประชาธิปไตยดังปรากฏในกรณีชิลีเอสตราดาในฟิลิปปินส์ กรณีชิลี รัฐบาลทักษิณ เรื่อยมาจนถึงสมัยรัฐบาลนางสาวยิ่งลักษณ์ ชินวัตร รวมทั้งในกรณี การต่อต้านรัฐบาลนายมอร์ซีและกลุ่มภราดรภาพมุสลิม สิ่งเหล่านี้ล้วนสะท้อนให้เห็นถึง

ปัญหาการขาดความเชื่อถือต่อประชาธิปไตย (Democratic Disenchantment) หรือความเชื่อมั่นทางการเมือง (Political Trust) ซึ่งอาจจะเกิดจากการขาดประสบการณ์แบบประชาธิปไตยในหมู่ชนชั้นกลางรุ่นใหม่หรือการตั้งความคาดหวังต่อระบอบประชาธิปไตยไว้สูงว่าระบอบดังกล่าวจะเป็นเครื่องเยียวยาแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในประเทศได้อย่างมีประสิทธิภาพรวมถึงการที่รัฐบาลไม่สามารถตอบสนองความต้องการของประชาชนได้ตามที่คาดหวังก็เป็นได้ (Norris, 2011)

ผู้เขียนมีข้อเสนอเพิ่มเติมว่า อีกหนึ่งปัจจัยสำคัญที่ควรนำมาพิจารณาร่วมคือ ความหวาดวิตกและความรู้สึกไม่มั่นคงปลอดภัยในหมู่ชนชั้นกลางที่เกรงว่าการเปลี่ยนแปลงจะนำมาซึ่งความไม่มั่นคงและปลอดภัยต่อสถานะที่ตนดำรงอยู่ ดังจะเห็นได้จาก ความไม่พอใจนโยบายเอาใจคนจนมากจนเกินไปของเอสตราดา นโยบายประชานิยมของทักษิณรวมทั้งนโยบายที่นำรัฐเข้าสู่ความเป็นศาสนาในอียิปต์ ส่งผลให้ชนชั้นกลางเริ่มรวมตัวเคลื่อนไหวทางการเมืองและโค่นล้มรัฐบาลที่ไม่เป็นที่พึงพอใจในขณะเดียวกัน หากการเปลี่ยนแปลงนั้นจะนำพาชีวิตของคนกลุ่มนี้ให้มั่นคงและปลอดภัย ชนชั้นกลางก็พร้อมที่จะร่วมมือกับกลุ่มการเมืองหรือชนชั้นอื่น ๆ ได้เสมอ ดังนั้น แท้จริงแล้ว ชนชั้นกลางจากกรณีศึกษาทั้งสามอาจมิได้ปฏิเสธประชาธิปไตยโดยสิ้นเชิง หากเพียงปฏิเสธระบอบการปกครองที่ไม่เอื้อต่อเสถียรภาพแห่งชีวิตที่ตนคุ้นชิน บทบาททางการเมืองจึงพร้อมเปลี่ยนแปลงได้ตลอดเวลาตามสถานการณ์ แม้ในกรณีศึกษาที่ยกมา ชนชั้นกลางจะเชื่อใจและตอบรับอำนาจกองทัพก็ตาม หากกองทัพไม่สามารถตอบสนองผลประโยชน์ให้วิถีชีวิตของชนชั้นกลางได้อย่างที่เขาคาดหวัง ชนชั้นกลางก็พร้อมที่จะต่อต้านกองทัพเช่นกัน ในแง่นี้ ชนชั้นกลางเหล่านี้ในกรณีศึกษาที่ยกมานั้นจึงอาจเป็นเพียง “นักประชาธิปไตยโดยบังเอิญ” (Contingent Democrats) ที่พร้อมจะปรับเปลี่ยนตัวเองหลังจากประเมินความสำเร็จหรือความล้มเหลวของระบอบการปกครองที่เป็นอยู่ในขณะนั้นก็เป็นได้ (เอนก เหล่าธรรมทัศน์, 2536; ชัยวัฒน์ ม่านศรีสุข, 2558, หน้า 49)

บทสรุป

แม้ประเด็นเรื่องชนชั้นกลางกับประชาธิปไตยยังคงเป็นเรื่องได้รับการศึกษาและมีข้อถกเถียงอยู่มีผู้จับเนื่องด้วยชนชั้นกลางเป็นกลุ่มคนที่มีความหลากหลายและซับซ้อน ทว่าในบทความนี้ผู้เขียนได้ตั้งข้อสังเกตว่าในบางประเทศ ชนชั้นกลางได้เริ่มมี

บทบาทหมุนกลับต่อประชาธิปไตยบ้างแล้วเนื่องด้วยชนชั้นกลางขาดความเชื่อมั่นต่อระบอบประชาธิปไตย แม้จะไม่สามารถปฏิเสธข้อเสนอเชิงทฤษฎีเรื่องบทบาทของชนชั้นกลางที่สัมพันธ์กับการเปลี่ยนผ่านไปสู่ประชาธิปไตย ทว่าในระยะยาวแล้ว ชนชั้นกลางในหลายประเทศกลับเป็นอุปสรรคต่อการสร้างประชาธิปไตยให้เข้มแข็ง ในแง่นี้ คงจะถึงเวลาถามทำแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวกับชนชั้นกลางกับประชาธิปไตยว่ายังสามารถอธิบายโลกการเมืองในยุคปัจจุบันได้อยู่หรือไม่ ควรหรือไม่ที่เราจะพัฒนาและขยายคำอธิบายเชิงทฤษฎีโดยเฉพาะองค์ความรู้ว่าด้วยการเปลี่ยนผ่านไปสู่ประชาธิปไตย (Transitology) และ การศึกษาการทำให้เป็นประชาธิปไตย (Democratization Studies) ในแต่ละพื้นที่เป็นการเฉพาะหรือไม่

เอกสารอ้างอิง

กปปล.ใน กทม.และหลายจังหวัดเริ่มต้นด้านการเลือกตั้งล่วงหน้า. (2561).

สืบค้นเมื่อ มกราคม 2, 2561, จาก <https://prachatai.com/journal/2014/01/51413>

ชัยวัฒน์ ม่านศรีสุข. (2558). *ชนชั้นกลางกับการเปลี่ยนสู่ประชาธิปไตย:*

ข้อสังเกตเบื้องต้น” รัฐศาสตร์ 33 ปี. นนทบุรี: สาขาวิชารัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

ดาวราย ลิมส์ายหัว. (2559). *การเปลี่ยนผ่านสู่ประชาธิปไตยในอาหรับ:*

ศึกษาเปรียบเทียบอียิปต์และอิหร่าน. วารสารสังคมศาสตร์, 46(2),
หน้า 109-129.

ธร ปีติฉล. (2560). *คนชั้นกลาง (บน) ผู้ไม่คุ้นเคยกับประชาธิปไตย.* สืบค้นเมื่อ

ธันวาคม 29, 2560, จาก <http://www.aftershake.net/?p=880>

นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2560). *คนชั้นกลางไทยกับประชาธิปไตย (1).* สืบค้นเมื่อ

มกราคม 10, 2561, จาก <https://www.matichon.co.th/news/427692>

บัณฑิต จันทร์โรจน์กิจ. (2560). *การเมืองไทยร่วมสมัย.* กรุงเทพฯ:

สถาบันพระปกเกล้า.

มุณีเราะฮ์ ยีดำ. (2555). *ชนชั้นกลางและประชาธิปไตย: มุมมองเชิงเปรียบเทียบ*

ประเทศไทยและฟิลิปปินส์ (วิทยานิพนธ์). สาขาวิชาการปกครอง

คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ.

- วรวิทย์ เจริญเลิศ. (2536). *ชนชั้นกลางกับเหตุการณ์พฤษภาทมิฬ: ฝ่ายประชาธิปไตยหรือรัฐปฏิการ. ใน สังคิต พิริยะรังสรรค์ และ ผาสุก พงษ์ไพจิตร (บรรณาธิการ), *ชนชั้นกลางบนกระแสประชาธิปไตย* (หน้า 140-142). กรุงเทพฯ: ศูนย์ศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมือง คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.*
- สังคิต พิริยะรังสรรค์ และ ผาสุก พงษ์ไพจิตร (บรรณาธิการ). (2536). *ชนชั้นกลางบนกระแสประชาธิปไตยไทย*. กรุงเทพฯ: ศูนย์ศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมือง คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สีดา สอนศรี. (2551). *ฟิลิปปินส์: จากอดีตสู่ปัจจุบัน (ค.ศ. 1986-2006)*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สีดา สอนศรี. (2552). *ฟิลิปปินส์: การเมือง เศรษฐกิจและการต่างประเทศหลังวิกฤตเศรษฐกิจ (ค.ศ. 1997-2006)*. ใน สีดา สอนศรี (บรรณาธิการ), *เอเชียตะวันออกเฉียงใต้: การเมือง เศรษฐกิจและการต่างประเทศ หลังวิกฤตเศรษฐกิจ (พ.ศ. 2540-2550)* (หน้า 77). กรุงเทพฯ: คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- อภิชาติ สถิตนิรามัย, ยุกติ มุกตาวิจิตร และนิติ ภาวครพันธ์ุ. (2556). *ทบทวนภูมิทัศน์การเมืองไทย*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ.
- เอนก เหล่าธรรมทัศน์. (2536). *มือบมือถือ: ชนชั้นกลางและนักธุรกิจกับพัฒนาการประชาธิปไตย*. กรุงเทพฯ: มติชน.
- Acemoglu, D. and Robinson, J. A. (2006). *Economic origins of dictatorship and democracy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ashraf El-Sherif. (2014). *The Egyptian Muslim brotherhood's failures: Part 1 of a series on political Islam in Egypt*. Washington DC: Carnegie Endowment for International Peace Publications Department.

- Bunce, V. (2000). Comparative democratization: Big and bounded generalizations. *Comparative Political Studies*, 33(6-7), pp.703-734.
- Diamond, L. (2016). *In search of democracy*. New York: Routledge.
- Diamond, L. and Plattner, M. C. (Eds.) (2015). *Democracy in decline?* Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Foa, R. S. and Mounk, Y. (2017). The signs of deconsolidation. *Journal of Democracy*, 28(1), pp. 5-15.
- Fukuyama, F. (2014). *Political order and political decay: From the industrial revolution to the globalization of democracy*. London: Profile Books.
- Girling, J. (1981). *Thailand: Society and politics*. Ithaca: Cornell University Press.
- Huntington, S. P. (1991). *The third wave: Democratization in the late twentieth century*. Norman: University of Oklahoma Press.
- Kandil, H. (2012). Why did the Egyptian middle class march to Tahrir Square? *Mediterranean Politics*, 17(2), pp.197-215.
- Kurlantzick, J. (2013). *Democracy in retreat: The revolt of the middle class and the worldwide decline of representative government*. New Haven: Yale University Press.
- Lipset, M. (1959). Some social requisites of democracy: Economic and development and political legitimacy. *American Political Science Review*, 53, pp.69-105.
- Moore, B. (1966). *Social origins of dictatorship and democracy*. Boston: Bacon Press.
- Norris, P. (2011). *Democratic deficit: Critical citizens revisited*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Prajak Kongkirati. (2016). Thailand's failed 2014 election: The anti-election movement, violence and democratic breakdown. *Journal of Contemporary Asia*, 46(3), pp. 467-485.
- Rivera, T. C. (2011). The middle classes and democratization in The Philippine: From the Asian crisis to the ouster of Estrada. In Abdul Rahman Embong (Ed.), *Southeast Asian middle classes: Prospects for social change and democratization* (pp.230-231). Bangi: Penerbit Universiti Kebangsaan Malaysia.
- Robinson, R. (1995). *Emergence of the middle class in Southeast Asia*. Murdoch: Asia Research Center on Social, Political and Economic Change.
- Rueschemeyer, D., Stephens, E. H. and Stephens, J. D. (1992). *Capitalist development and democracy*. Chicago: University Of Chicago Press.
- Sinpeng A. and Arugay, A. A. (2015). The middle class and democracy in Southeast Asia. In Case, W. (Ed.), *Routledge Handbook of Southeast Asian democratization* (pp.104-105). New York: Routledge.
- Smith, N. (2017). *Marcos family considers returning loot as 'Bongbong' looks to Philippine presidency.* *The Telegraph*, 1 (September), Retrieved from <http://www.telegraph.co.uk/news/2017/09/01/marcos-family-considers-returning-loot-bongbong-looks-philippine/>
- Thompson, M. R. (2007). *Reform after Reformasi: Middle class movements for good governance after democratic revolutions in Southeast Asia, Working paper No.21*. Sweden: Centre for East and Southeast Asian Studies, Lund University.

Xiaoqi, D. (2012). Political changes and the middle class in Egypt.
Journal of Middle Eastern and Islamic Studies (in Asia),
6(2), pp.78-79.